

ЗМІНИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ І ЇХ ВПЛИВ НА ПРОЦЕС УТВЕРДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

До початку революційних перетворень наприкінці 1980-х років країни Центральної Європи займали, як відомо, важливе місце у системному протистоянні СРСР - Захід, Варшавський Договір - НАТО. Крах біполярної побудови світу, що супроводжувався дезінтеграцією СРСР, поставив перед народами цього регіону складні завдання в плані захисту державної незалежності і свободи еволюційного розвитку перед лицем нових реалій.

Одна з них - поява на території колишнього СРСР самостійних держав, які мали свої не тільки регіональні, але і геополітичні інтереси. Це перш за все стосується Росії, яка у мілітарному відношенні залишилась великою державою і зайнята тепер пошуками своєї нової ролі в умовах непередбачуваних геополітичних зрушень.

Виходячи із власних інтересів, а також спостерігаючи певні тенденції внутріполітичного розвитку Росії, країни Центральної Європи почали послідовно нарощувати зусилля, направлені на зближення з Західною Європою у сфері безпеки. Ідучи назустріч цим побажанням, ЄС ще в 1989-1990 роках підписав з деякими країнами цього регіону (Болгарією, Чеською Республікою, Угорщиною, Польщею, Словаччиною та Румунією) договори, які ґрунтувались на принципах широкого торгового співробітництва та передбачали широкий спектр співробітництва у інших сферах - політичній, економічній, науковій, культурній. Спираючись на ці договори, Чеська Республіка, Угорщина та Польща в наступний період офіційно порушили питання про їх вступ до НАТО.

Україна, яка в серпні 1991 року нарешті відновила свою державність, змушена була відповідно реагувати на зміни, котрі відбувались на її кордонах. Адже Україна добровільно позбулась власної ядерної зброї, і перспективи просування НАТО на Схід ставили на порядок денний завдання по визначенню принципової позиції як у цьому питанні, так і в більш широкому контексті гарантій загальноєвропейської безпеки.

Україна упродовж своєї більш як тисячолітньої історії кілька разів стояла перед проблемою не лише політичного, але і фізичного виживання етносу у несприятливому геополітичному оточенні. Ось і зараз, в нових умовах кінця ХХ століття, вона змушена була враховувати вплив багатьох чинників. А найважливішими із них були два.

Перший зводиться до появи в центрі Європи так званої «буферної зони», яку утворили колишні країни соціалістичного табору і яка відділила Україну від Західної Європи. Прямуючи до таких структур, як ОБСЄ, ЄС, НАТО, Рада Європи, центральноевропейські держави як сусідні з Україною почали недвозначно підштовхувати її в напрямку більш активної підтримки власного прозахідного курсу.

З іншого боку, Україна відчувала досить сильні імпульси від східного сусіда - Росії, яка вкрай негативно поставилась до перспективи розширення НАТО за рахунок колишніх членів Варшавського Договору і була зацікавлена у збереженні статус-кво на своїх західних кордонах.

Це передбачало, образно кажучи, не відновлення Берлінської стіни, а появу союзників, які б поділяли погляди Росії на побудову нової конструкції європейської безпеки. Зрозуміло, Україні в силу її геополітичного положення та історичного менталітету у цих сподіваннях відводилась особлива роль. Консультант помічника президента Російської Федерації з питань національної безпеки так писав про це: «Наші відносини повинні у перспективі набути союзницького характеру... Відхід України від Росії, перетворення її із братерської в добросусідську, а потім просто в сусідню державу було б стратегічною втратою для Росії, яку не замінити ні кількістю стоянок у Севастополі, ні контрактами про взаємні поставки»².

Отже, очевидним є те, що Україна на початку 90-х років реально опинилась перед загрозою бути втягнутою у нове геополітичне протистояння, на цей раз у форматі Росія - Захід на боці однієї із сторін. У будь-якому випадку це погрожувало зазначеному ще в Декларації про державний суверенітет прагненню країни до нейтралітету. Однак, на жаль, тогочасне українське керівництво не бачило іншої альтернативи.

Адміністрація Л.М.Кравчука зорієнтувала зовнішньополітичні інститути держави виключно на Захід, що призвело до різкого розриву зв'язків з колишніми радянськими республіками і вкрай загострило відносини з Росією. Між тим саме тут Україна має свої довготривалі інтереси, адже на 90% її потреби у енергоносіях покриває Росія. Зі свого боку, Росія в особі України бачить свого найбільшого партнера в межах колишнього СРСР: 46% торгівлі Росії з країнами СНД і досі припадає на Україну³. З точки зору економічних відносин цей факт можна лише вітати, оскільки він свідчить передусім про налагоджені партнерські зв'язки. Але Схід розглядався в той час переважно як загроза українській незалежності.

Поряд із цим спорадичні намагання української дипломатії домогтися швидкої інтеграції України у західні економічні і політичні структури не увінчались успіхом. Причиною цього в 1992 -1993 роках була не тільки одностороння орієнтація Заходу на Росію, але і невизначеність, непередбачуваність зовнішньої політики самої України. Не випадково авторитетна німецька газета «Гандельсблатт», оцінюючи діяльність Л.М.Кравчука у галузі міжнародних відносин з позицій кінцевого результату, назвала його президентство «загубленим часом»⁵.

Можна погоджуватись або не погоджуватись із цією оцінкою, однак неупереджений аналіз зовнішньополітичного становища України на кінець 1993 року свідчить, що вона опинилась перед загрозою міжнародної ізоляції. Негативні наслідки цієї ситуації були проаналізовані на міжнародній конференції, що відбувалася в жовтні 1994 року в Пуші-Водиці і яку організували американський інститут досліджень «Захід-Схід», Міністерство закордонних справ України та Міжнародний інститут глобальної й регіональної безпеки⁴.

До речі, учасники названої конференції не залишили осторонь той факт, що країни Центральної Європи зробили помітні успіхи у просуванні до ринкової економіки. Тим самим вони наче підкріплювали своє бажання інтегруватись у політичні й економічні структури Європи.

Дійсно, обсяг прямих іноземних інвестицій у країни цього регіону в 1993 році значно збільшився. Лідером у залученні зарубіжних капіталовкладень стала Угорщина - на її долю 1993 року прийшло понад 37% сукупних прямих іноземних інвестицій у країни Центрально-Східної Європи¹. Відповідні успіхи продемонстрували також Польща і Чеська Республіка, де почалась і швидко набула необхідного розмаху приватизація, створювались ринки праці, капіталу, цінних паперів.

Порівняно з ними Україна сильно відставала, особливо у темпах приватизації. В 1993 році, зокрема, урядом ставилось завдання приватизувати 21 тисячу «малих об'єктів», а реально було приватизовано в 30 разів менше. В умовах всеохоплюючої демократизації України це свідчило як про відсутність плану економічних реформ, так і чіткого уявлення про характер економічних перетворень.

Тому Захід дуже повільно переходив від слів до діла у підтримці ринкових реформ в Україні. Протягом 1992-1995 років вона отримала лише 750 мільйонів доларів іноземних приватних інвестицій при потребі 40 мільярдів доларів США. У розрахунку на душу населення в 1994 році безпосередні іноземні інвестиції

в Україну становили 12 доларів США у порівнянні з 670 доларами в Угорщині, 319 доларами США в Чехії і навіть 27 доларами в Росії³.

Усе це змусило новообраного президента України Л.Д.Кучму здійснити крутий поворот у внутрішній і зовнішній політиці. По-перше, він відкинув хибну тезу про нібито традиційну орієнтацію України виключно на Захід. Як дав зрозуміти Л.Кучма, Україна має свої інтереси і на Заході, і на Сході, якими і стане керуватися у своїй політиці, і не буде «санітарним кордоном» проти будь-кого. Географічне положення та структура економіки України визначили для неї роль зовсім іншу - стати «мостом» для взаємного проникнення і взаємозбагачення культур Заходу та Сходу⁵.

По-друге, президент Л.Кучма чітко визначив межі можливої інтеграції України з Заходом і зближення з Росією і країнами СНД. Не вдаючись до аналізу цього питання, відмітимо тільки, що зважена позиція України стала зрозумілою для її партнерів. Внаслідок цього Захід значно збільшив свою технічну і фінансову допомогу Україні в її переході до ринкової економіки. В свою чергу, Москва почала розуміти потенційні можливості України як у розвитку двосторонніх економічних відносин, так і у пошуку нових гарантій загальноєвропейської безпеки.

Ці зміни, які є надбанням нового курсу президента України, не можна, однак, вважати остаточними. Європа переживає бурхливий процес перерозподілу сил, становлення нових міжнародних відносин. В цих умовах цілком можлива зміна пріоритетів, пошук нових союзників і повернення до старих. Однак робити це, якщо знадобиться, Україна стане як незалежна і суверенна держава - такий висновок і передбачення напрошуються на підставі аналізу подій, викладених вище.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Завьялова Е., Зеров Ю. Первые шаги западных инвесторов оцениваются в миллиард долларов // Финансовая Украина. - 1994. - 13 апреля.
2. Кортунов С. Россия ищет союзников // Международная жизнь. - 1996. - № 5. - С. 24.
3. Мроз Дж. Э., Павлюк А. Украина: стержень Европы // Зеркало недели. - 1996. - 22 июня.
4. Коломієць П. Україна між Сходом і Заходом: міст чи кордон? // Політика і час. - 1994. - № 12. - С. 39.
5. Табачник Д. Новий курс зовнішньої політики України: досягнення і перспективи // Політика і час. - 1995. - № 9. - С. 5.